Επιπρόσθετα, από τη σκοπιά της πολιτικής οικονομίας, δεν είναι μόνον ευρηματική αλλά και αρκούντως ακριβής η χαρτογράφηση των συνθηκών διαβίωσης σε μία υποθετική Ελλάδα της δραχμής. Διότι με μια «μελλοντολογική» διάθεση, ο συγγραφέας έχει την Ελλάδα, αρχές του 2014 να επιστρέφει σε εθνικό νόμισμα, ομού με άλλες τρεις χώρες του ευρωπαϊκού Νότου (Ιταλία, Ισπανία και Πορτογαλία). Η κυβέρνησή της έχει καταρρεύσει, η χώρα βρίσκεται σε κενό εξουσίας, όλοι περιμένουν να δουν τι θα ακολουθήσει μετά την παύση πληρωμών και το κλείσιμο των τραπεζών. Σε μια πικρά ειρωνική αντιστροφή του 2002 (υιοθέτηση του ευρώ), η μυθιστορηματική Ελλάδα του 2014 «πανηγυρίζει» πρωτοχρονιάτικα την πρώτη ημέρα της επιστροφής της στη δραχμή. Την επομένη, ωστόσο, όλοι προσγειώνονται και καταλαβαίνουν ότι το νέο τοπίο δεν είναι και τόσο ρόδινο. Όπως λέει επιγραμματικά και ο Χαρίτος, «πάμε πίσω στο 1950».

Πράγματι, η λογική της τριλογίας είναι να τραβήξει την κατάσταση στα άκρα. Και το πετυχαίνει.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Πέτρος Μάρκαρης, *Ληξιπρόθεσμα Δάνεια,* Γαβριηλίδης, Αθήνα 2010.

Πέτρος Μάρκαρης, *Περαίωση*, Γαβριηλίδης, Αθήνα 2011.

Πέτρος Μάρκαρης, *Ψωμί, Παιδεία, Ελευθερία*, Γαβριηλίδης, Αθήνα 2012.

«Ο Χαρίτος στην εποχή της δραχμής», Συνέντευξη Πέτρου Μάρκαρη, *Το Βήμα*, 9.9.2012.

«Ελλάς Ελλήνων ορφανών», Συνέντευξη Πέτρου Μάρκαρη, TVXS, 29.2.2013.

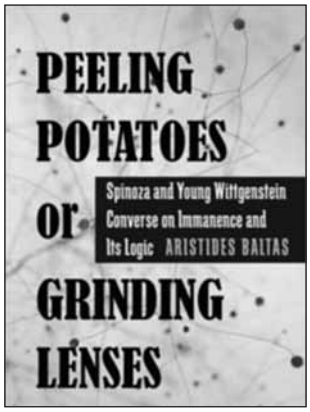

Για το βιβλίο:

Aristides Baltas, *Peeling Potatoes or Grinding Lenses: Spinoza and Wittgenstein Converse on Immanence and Its Logic*, University of Pittsburgh Press, Πίτσμπουργκ 2012, 312 σ.

PEELING POTATOES OR GRINDING LENSES: SPINOZA AND WITTGENSTEIN CONVERSE ON IMMANENCE AND ITS LOGIC

ΕΥΓΕΝΙΑ ΜΥΛΩΝΑΚΗ

Διαβάζοντας το *Peeling Potatoes or Grinding Lenses: Spinoza and Wittgenstein Converse on Immanence and Its Logic*[1] του Αριστείδη Μπαλτά, βρήκα τον εαυτό μου διχασμένο ανάμεσα στην επιθυμία να γράψω μια μπορχεσιανή παρουσίαση και στην επιθυμία να γράψω μια φιλοσοφική παρουσίαση του βιβλίου.

Στο ομώνυμο διήγημά του, ο Μπόρχες παρουσιάζει το εγχείρημα του Πιερ Μενάρ να (ξανα)γράψει τον *Δον Κιχώτη* του Θερβάντες, λέξη προς λέξη. «Βασικά, το εγχείρημά μου δεν είναι δύσκολο», λέει ο Πιερ Μενάρ στην υποτιθέμενη επιστολή του στον Μπόρχες· «Θα μου αρκούσε να 'μαι αθάνατος για να το ολοκληρώσω».[2]

Αν ήμουν αθάνατη, για να παρουσιάσω το βιβλίο του Μπαλτά μπορχεσιανά, θα έπρεπε να το (ξανα)γράψω. Λέξη προς λέξη. Διαλέγω τυχαία ένα απόσπασμα.

Αναλογιστείτε το αίσθημα της βαθιάς ικανοποίησης που νιώθουμε κάθε φορά που αφομοιώνουμε μια πράξη μας βιρτουόζικη, καθώς και την επιτυχία αυτής της πράξης. Είναι η αίσθηση ότι είμαστε ένα με τον εαυτό μας και τον κόσμο όπως είναι, η αίσθηση ότι ζούμε την παρούσα στιγμή στο έπακρο, χωρίς καμιά έγνοια· είναι η αίσθηση της αιωνιότητας. Αυτή, λοιπόν, είναι η αίσθηση που προκύπτει, όταν το υπερέχον εγώ αποσύρεται και φαίνεται να εξαφανίζεται, η αίσθηση με την οποία ράβεται η ρήξη που σημάδεψε αυτό το εγώ και το έκανε να καταλάβει αυτή την υπερέχουσα θέση. Κι αφού η ανησυχία –με την ευρύτερη έννοια– μπορεί να γεννηθεί μόνο από αυτό το εγώ, η εξαφάνιση αυτού του εγώ μέσα στη βιρτουόζικη πράξη απομακρύνει και όλη την ανησυχία. Τούτο λύνει, λοιπόν, το πρόβλημα της ζωής: το να ζούμε την παρούσα στιγμή στο έπακρο, το να νιώθουμε τη ζωή ως ζωή, εξαλείφει κάθε ανησυχία γι' αυτό και παρόμοια προβλήματα, κάνοντας έτσι το πρόβλημα της ζωής να εξαφανιστεί ως πρόβλημα. Θα μπορούσα να προσθέσω, ακόμα πιο διστακτικά, ότι εδώ μπορεί και να έχουμε κάτι σαν ορισμό της ζωής. Γιατί η καθαρή ζωή, η ζωή χωρίς αυτό το υπερέχον εγώ και τις ανησυχίες που συμπεριλαμβάνει ή γεννά, η ίδια η ζωή, είναι η ζωή του ζώου. Όλες οι δραστηριότητες που δομούν τη ζωή ενός ζώου είναι πράξεις βιρτουόζικες στο πιο ενικό επίπεδο, ενώ αυτή η ζωή αναπαριστά με ακρίβεια από την ειδική της πλεονεκτική σκοπιά τον κόσμο που της αντιστοιχεί, με ό,τι αυτός ο κόσμος μας δίνει ή του λείπει για τη διατήρηση της ζωής. Φυσικά, ο κόσμος των ζώων είναι με μια βαθιά έννοια διαφορετικός από τον δικό μας: δεν φτάνουμε σ' αυτόν με τους τρόπους που περιγράφω σ' αυτό το βιβλίο, αλλά είναι χωρίς κανένα πρόβλημα πάντα εκεί· δεν είναι ένας *κόσμος*, με την έννοια που αναφέραμε πιο πάνω. Αλλά ακόμα κι εδώ μπορούμε να μιλήσουμε για μια έννοια «ευλογίας». Γιατί μπορούμε να δούμε και να αισθανθούμε τη βαθιά ικανοποίηση στο γουργουρητό μιας γάτας, στις νωχελικές κινήσεις ενός λιονταριού που έχει χορτάσει την πείνα του, στα μεγάλα καφέ μάτια μιας αγελάδας που βόσκει ήσυχα στο λιβάδι. Η εικόνα της φάτνης στοιχειώνει, θαρρώ, την παιδική μας ηλικία, ακριβώς γι' αυτόν τον λόγο.[3]

Σταματώ εδώ τη (μετα)γραφή. Δεν είμαι αθάνατη και γι' αυτό θα έπρεπε να περιοριστώ σε μια φιλοσοφική παρουσίαση του βιβλίου. Στο πνεύμα του Πιερ Μενάρ αναλογίζομαι ότι *το εγχείρημα αυτό δεν είναι δύσκολο· θα έπρεπε μόνο να αφιερώσω όλη μου τη ζωή για να το φέρω εις πέρας*. Όπως ακριβώς φαίνεται να έχει κάνει και ο Μπαλτάς. Όσοι γνωρίζετε τον Αριστείδη, θα δείτε σ' αυτό το βιβλίο τη δουλειά μιας ζωής. Το βιβλίο έχει

Η Ευγενία Μυλωνάκη σπούδασε ιστορία και φιλοσοφία της επιστήμης στο τμήμα ΜΙΘΕ του Πανεπιστημίου Αθηνών, καθώς και φιλοσοφία στο τμήμα Φιλοσοφίας του Πανεπιστημίου του Πίτσμπουργκ (ΗΠΑ). Διδάσκει αρχαία ελληνική φιλοσοφία στο Διεθνές Κέντρο Ελληνικών και Μεσογειακών Σπουδών (ΔΙΚΕΜΕΣ) και κάνει μεταδιδακτορική έρευνα στην πρακτική φιλοσοφία στο Πανεπιστήμιο της Πάτρας.

ήρωες και οι ήρωες είναι οι ήρωες του Αριστείδη. Ο Βίτγκενστάιν και ο Σπινόζα. Οι ήρωες παίζουν σε μια σκηνή και η σκηνή είναι η σκηνή του Αριστείδη. Οι επιστήμες. Η σκηνή φωτίζεται και ο φωτισμός είναι ο φωτισμός του Αριστείδη. Η φιλοσοφία της επιστήμης. Οι ήρωες δεν παίζουν χωρίς συμπρωταγωνιστές και οι συμπρωταγωνιστές είναι οι συμπρωταγωνιστές του Αριστείδη: η ψυχανάλυση και ο ιστορικός υλισμός. Το δράμα δεν παίζεται μπροστά σε ένα άδειο θέατρο, αλλά στο θέατρο του Αριστείδη. Στους μαθητές και τους δασκάλους του.

Εάν έκανα μια φιλοσοφική παρουσίαση του βιβλίου θα άρχιζε έτσι: ο Wittgenstein σταθεροποίησε το πλαίσιο εντός του οποίου μπόρεσε να συλλάβει τον εαυτό της αυτό που έφτασε στις μέρες μας να ονομάζεται *αναλυτική φιλοσοφία*. Προηγουμένως, ο Γκότλομπ Φρέγκε και ο Μπέρτραντ Ράσελ είχαν θέσει τις βάσεις που επέτρεπαν να «διαχωριστεί» ο ρόλος της λογικής από την ψυχολογία, να τεθεί η «προτεραιότητά» της σε σχέση με τα μαθηματικά, και να αναγνωριστεί ο «θεμελιακός» της χαρακτήρας αναφορικά με τη σκέψη. Οι μεταφορές του διαχωρισμού, της προτεραιότητας και της θεμελιακότητας αποκρυσταλλώθηκαν στη σκέψη του Βίτγκενστάιν σε μια συγκεκριμένη μορφή φιλοσοφικού λόγου. Ο εν λόγω φιλοσοφικός λόγος δεν είναι άλλος από τον λόγο περί διαχωρισμού, προτεραιότητας και θεμελιακότητας της λογικής σε σχέση με *όλα όσα συμβαίνουν*, για να χρησιμοποιήσουμε μία γνωστή βιτγκενσταϊνική φράση. Και η μορφή αυτού του φιλοσοφικού λόγου δεν είναι άλλη από την ίδια την υπερβατικότητα.

Με μια αριστοτεχνική κίνηση, ο Αριστείδης Μπαλτάς στο βιβλίο του *Peeling Potatoes or Grinding Lenses: Spinoza and Young Wittgenstein Converse on Immanence and its Logic* αναδεικνύει αυτή την βιτγκενσταϊνική συλλογιστική και αναλαμβάνει να *δείξει* τη λογική της. Τη λογική, δηλαδή, που *έχουμε* καθήκον να αναγνώσουμε τη στιγμή κατά την οποία ο Βίτγκενστάιν αναδεικνύει ως θέμα την υπερβατικότητα της λογικής σε σχέση με όλα όσα συμβαίνουν. Τη λογική που επιτρέπει στον Βίτγκενστάιν να δείξει ότι ετούτη η θέση δεν μπορεί να καταληφθεί, γιατί απλούστατα δεν υπάρχει καμία θέση, η οποία να υπερβαίνει τη λογική όλων όσα συμβαίνουν και η οποία να επιτρέπει σε κάποιον να διακηρύξει την ίδια την υπερβατικότητα της λογικής. Για να δείξει ότι αυτό το βιτγκενσταϊνικό *δείξιμο* έχει τη δική του λογική, ο Μπαλτάς ακολουθεί τη διαδρομή ενός άλλου *δειξίματος*, της απόπειρας του Σπινόζα να δείξει ότι δεν υπάρχει θέση για τον Θεό έξω από τη φύση. Ακολουθώντας αυτή τη διαδρομή, ο Μπαλτάς σκιαγραφεί αργά και προσεκτικά έναν χάρτη: αυτόν της λογικής της εμμένειας.

Το εγχείρημα του Μπαλτά είναι ριψοκίνδυνο. Και ο κίνδυνος δεν είναι άλλος από το να χαρτογραφήσει τη λογική της εμμένειας με έναν τρόπο που να καθιστά αυτή την καινούργια φιλοσοφική λογική ως μία ακόμη μορφή που παίρνει ο υπερβατικός πειρασμός. Αλλά ο Μπαλτάς κινείται με επίγνωση κινδύνου. Με το να καθιστά εφικτό τον διάλογο ανάμεσα σε δύο φιλοσόφους της εμμένειας, αναδεικνύει τα σημεία της λογικής της εμμένειας ως τους σηματοδότες μιας ιστορικής διαδικασίας απελευθέρωσης από τους επιστημονικούς, πολιτικούς και ιδεολογικούς περιορισμούς που μας δεσμεύουν στην αναζήτηση της θέσης της υπερβατικότητας.

Εδώ σταματώ. Δεν μπορώ να αφιερώσω όλη μου τη ζωή στη φιλοσοφική παρουσίαση του βιβλίου και γι' αυτό θα περιοριστώ στη φιλοσοφική παρουσίαση *του καινούργιου* που το βιβλίο έρχεται να κομίσει.

Την κεντρική θέση του βιβλίου τη βρίσκουμε στην πρώτη σελίδα. Μπορούμε, μας λέει ο Μπαλτάς, να αναγνώσουμε τη φιλοσοφική δουλειά του Βίτγκενστάιν στο *Τρακτάτους* και του Σπινόζα στην *Ηθική* με τρόπο που να δείχνει την ενότητα του σκοπού τους. Και οι δυο, θα επιχειρηματολογήσει ο Μπαλτάς, σκοπό έχουν να δείξουν ότι «δεν μπορεί να υπάρξει θέση έξω από τον κόσμο, την σκέψη και την γλώσσα, ότι δεν μπορεί να υπάρξει καμιά υπερέχουσα σκοπιά από την οποία να μπορεί να συλληφθεί ως όλο ο κόσμος, η σκέψη και η γλώσσα – από την οποία να μπορεί κανείς να κάνει κάτι γι' αυτά, να τα οριοθετήσει, να τα γνωρίσει ή να πει κάτι με νόημα γι' αυτά».[4]

Ο ισχυρισμός ακούγεται αυτόνοητα αληθής σε όποιον δεν έχει λάβει φιλοσοφική εκπαίδευση. Και ακούγεται εξοργιστικός σε όποιον προσβλέπει σε μια φιλοσοφική καριέρα. Για όποιον δεν έχει λάβει φιλοσοφική εκπαίδευση η σκέψη είναι απλή: δεν μπορεί κανείς να τα γνωρίσει όλα, να κάνει τα πάντα, να ελέγξει τα πάντα, να μιλήσει για τα πάντα. Για όποιον έχει φιλοσοφικές βλέψεις, όμως, το πράγμα αλλάζει: για τι άλλο θα μιλήσουμε κάνοντας φιλοσοφία, αν όχι γι' αυτό που μπορεί να συλληφθεί ως όλο από τον κόσμο, τη σκέψη και τη γλώσσα; Ειδάλλως, αν δηλαδή μόνο γι' αυτό που μπορεί να συλληφθεί ως μερικό από τον κόσμο, τη σκέψη και τη γλώσσα μπορούμε να κάνουμε λόγο, ποια είναι η διαφορά μας από τον επιστήμονα, τον τεχνίτη, ή τον κομπογιαννίτη; Δεν είναι η ειδοποιός διαφορά της φιλοσοφίας το θέμα της; Και δεν είναι το θέμα της αυτό που μπορεί να συλληφθεί ως όλο από τον κόσμο, τη σκέψη και τη γλώσσα;

Όμως, αυτό που επιχειρεί ο Μπαλτάς σε αυτό το βιβλίο είναι να μας πείσει ότι η ειδοποιός διαφορά της φιλοσοφίας δεν είναι το θέμα της, αλλά η μέθοδος με την οποία τελείται ως δραστηριότητα. Όπως επισημαίνει ο ίδιος ο Μπαλτάς αναφερόμενος στη σκοπιά που το βιβλίο αναδεικνύει, «αν η πρόταση που παρουσιάζει την προοπτική της ριζικής εμμένειας είναι αληθής, αν δεν μπορεί να υπάρξει σκοπιά έξω από τον κόσμο (την σκέψη και την γλώσσα), τότε δεν μπορεί να υπάρξει σκοπιά από την οποία να μπορούμε να εκφέρουμε αυτήν την θέση [...] *Αν η πρόταση αυτή είναι αληθής τότε δεν μπορούμε καν να την εκφέρουμε με νόημα*».[5] Αλλά τούτο δεν σημαίνει ότι η αναζήτηση της λογικής της ριζικής εμμένειας είναι μια άσκηση του φαντασιακού μας. Απεναντίας. Η ίδια η ανάγκη για την αρνητική διατύπωση της λογικής της ριζικής εμμένειας δείχνει τη φιλοσοφία *όχι ως θεωρία αλλά ως δραστηριότητα*. Συνεπώς, για να εννοήσουμε την ειδοποιό διαφορά της φιλοσοφίας, δεν έχουμε παρά να εντοπίσουμε αυτή την ιδιαίτερη μέθοδο της *φιλοσοφικής* δραστηριότητας. Η μέθοδος αυτή για τον Μπαλτά δεν είναι άλλη από τη διαλεκτική εκείνη στην οποία η δυνατότητα αναστοχασμού πάνω σε αυτό που μπορεί να συλληφθεί ως όλο από τον κόσμο, τη σκέψη και τη γλώσσα, δεν αποτελεί παρά μόνο μια στιγμή. Μια στιγμή που πρέπει να ξεπεραστεί για να έχει επιτύχει το εγχείρημα. Και τούτο συμβαίνει, υπονοεί ο Μπαλτάς με τρόπο βιτγκενσταϊνικό, όταν έχουμε θεραπευτεί.

Θυμηθείτε το απόσπασμα που διάλεξα, δήθεν τυχαία, πιο πάνω: «Αναλογιστείτε το αίσθημα της βαθιάς ικανοποίησης που νιώθουμε κάθε φορά που αφομοιώνουμε μια πράξη μας βιρτουόζικη καθώς και την επιτυχία αυτής της πράξης. [...] Αυτή λοιπόν είναι η αίσθηση που προκύπτει όταν το υπερέχον εγώ αποσύρεται και φαίνεται να εξαφανίζεται, η αίσθηση με την οποία ράβεται η ρήξη που σημάδεψε αυτό το εγώ και το έκανε να καταλάβει αυτήν την υπερέχουσα θέση [...] Τούτο λύνει λοιπόν το πρόβλημα της ζωής: το να ζούμε την παρούσα στιγμή στο έπακρο, το να νιώθουμε την ζωή ως ζωή, εξαλείφει κάθε ανησυχία γι' αυτό και παρόμοια προβλήματα, κάνοντας έτσι το πρόβλημα της ζωής να εξαφανιστεί ως πρόβλημα».[6]

Ποιο είναι το πρόβλημα της ζωής και πώς σχετίζεται με τη φιλοσοφική μέθοδο που σκιαγραφεί ο Μπαλτάς; Μπορούμε να ισχυριστούμε ότι η μέθοδος αυτή έχει πετύχει, όταν έχουμε καταφέρει να περάσουμε μέσα από τον φόβο και την ανησυχία που γεννά το διάνοιγμα των θεμελιωδών ανθρώπινων ερωτημάτων: τι υπάρχει πραγματικά; Είναι αυτό που φαίνεται αυτό που φαίνεται ότι είναι; Πώς μπορούμε να γνωρίσουμε αυτό που πραγματικά είναι; Τι να κάνουμε; Ανοίγοντας αυτά τα ερωτήματα, ανοίγουμε την προοπτική της κατάκτησης εκείνης της θέσης που βλέπει ως όλο –για να δει καν– τον κόσμο, τη σκέψη και τη γλώσσα. Ανοίγουμε, δηλαδή, την προοπτική της τελικής απάντησης και άρα της θεμελίωσής μας. Διότι, αν έχουμε βρει τις τελικές απαντήσεις, φαίνεται ότι θα έχουμε θεμελιώσει *μια για πάντα* τους εαυτούς μας –θα έχουμε βάλει εκείνο το θεμέλιο πάνω στο οποίο θα μπορέσουμε έπειτα να χτίσουμε τις σκέψεις μας, τις επιθυμίες μας, τις επιλογές μας και τις πράξεις μας· με δυο λόγια, τη ζωή μας. Μπροστά σε αυτήν την προοπτική τού *μια για πάντα* αισθανόμαστε, όμως –και εδώ ακριβώς έρχεται να λειτουργήσει διαγνωστικά η σκοπιά της ριζικής εμμένειας–, όχι μόνο απολύτως ασφαλείς αλλά και απολύτως εκτεθειμένοι. Και αν δεν καταφέρουμε να αποκτήσουμε αυτό το *μια για πάντα*; Ή αν αυτό το *μια για πάντα* διαρραγεί; Αν σταθεί κάποια στιγμή λίγο για να θεμελιώσει μια νέα πρακτική που θα κληθούμε να κάνουμε πραγματικότητα για να συνεχίσουμε να ζούμε; Από αυτό το δίπολο απόλυτης ασφάλειας που προσφέρει έστω και η υπόσχεση του *μια για πάντα* και της έκθεσης στον κίνδυνο που προκαλεί η περατότητά μας και άρα η διαρκώς παρούσα πιθανότητα να κάνουμε λάθος, προκύπτει ο ίλιγγος.

Οι περισσότερες φιλοσοφικές απόπειρες σταματούν ένα βήμα πριν από τον ίλιγγο. Προτείνουν τη δική τους τελική απάντηση –το δικό τους *μια για πάντα*– και *πολεμούν* πάνω σ' αυτήν. Κάποιοι σταματούν στον ίλιγγο. Αυτοί μας λένε, κατά τον τρόπο των υπαρξιστών, ότι η μόνη αλήθεια που δίνει στον άνθρωπο η φιλοσοφία είναι το εφιαλτικό εκκρεμές από την απόλυτη ασφάλεια στον απόλυτο κίνδυνο. Και κάποιοι –όπως ο Σπινόζα και ο Βίτγκενστάιν– πάνε ακόμη παρακάτω, μας λέει ο Μπαλτάς στο βιβλίο του· και εκεί πρέπει να πάμε και εμείς.

Διαβάζοντας το βιβλίο για πρώτη φορά, μπορεί να νομίσουμε ότι αυτό το παρακάτω είναι η αρνητική διατύπωση της λογικής της ριζικής εμμένειας, σύμφωνα με την οποία *δεν υπάρχει σκοπιά από την οποία μπορεί να συλληφθεί ως όλο ο κόσμος, η σκέψη και η γλώσσα.*

Ωστόσο, όπως δείχνει το παράδειγμα των ριζικών επιστημονικών –και όχι μόνο– αλλαγών, έρχονται στιγμές που ακόμα και η ίδια η *διορατικότητα*, θα λέγαμε, της λογικής –η δυνατότητά της να *δει* όλες τις δυνατότητες– μπορεί να τεθεί εν αμφιβόλω. (Μετα)γράφω τον Μπαλτά: «[...] μια λογική ισοπαλία (μια καλή τη πίστη αντίφαση) συχνά βρίσκεται στις ρίζες μιας κατάστασης κρίσης που οδηγεί σε μια ριζική επιστημονική αλλαγή. Τότε ένα νέο παράδειγμα ξεπερνά την ισοπαλία μέσα από μία γραμματική ρήξη. Με το να διευρύνει τον διαθέσιμο γραμματικό χώρο, αυτή η εξέλιξη νοηματοδοτεί μια εννοιολογική διάκριση, η οποία ήταν μέχρι τότε λογικά αποκλεισμένη. Αυτή η διεύρυνση κάνει την ισοπαλία να εξαφανίζεται· η λογική επανατίθεται ex post facto – *εκ των υστέρων*. Πριν το συμβάν, δεν υπήρχε κανένας λογικός χώρος εντός του οποίου θα μπορούσε να διατυπωθεί η εν λόγω εννοιολογική διάκριση, ενώ μετά το συμβάν, αυτός ο χώρος όχι μόνο γίνεται δυνατός αλλά φαίνεται κιόλας ωσάν να ήταν πάντοτε δυνατός».[7]

Η παθητική αντίσταση του κόσμου σε μια επιστημονική θεωρία ξεπερνιέται, για τον Μπαλτά, με ένα άνοιγμα των γραμματικών δυνατοτήτων που δεν θα μπορούσε να έχει προεξοφλήσει καμιά λογική ανάλυση, ούτε καν αυτή της ριζικής εμμένειας. Το πεδίο της λογικής είναι, μας λέει ο Μπαλτάς, το πεδίο όλων των γυμνών, δηλαδή των εννοιολογικά άδειων δυνατοτήτων που υπόκεινται σε κάθε γλώσσα. Και όμως, έρχονται στιγμές που το ριζικό άνοιγμα του γραμματικού χώρου *φαίνεται* να ξεπερνάει το σύνολο των γυμνών, δηλαδή εννοιολογικά άδειων δυνατοτήτων που υπόκεινται σε κάθε γλώσσα, και άρα τον ίδιο τον κόσμο και τη σκέψη και άρα την ίδια τη λογική.[8]

Αν μείνουμε με αυτήν την εντύπωση, θα πρέπει να ισχυριστούμε είτε ότι με το νέο παράδειγμα έρχεται και μια νέα λογική, είτε ότι η λογική του προηγούμενου παραδείγματος θα αναγκαστεί να *ανακαλύψει* νέα πράγματα και έτσι να χάσει το status της ως ό,τι δεν έχει καμία ανακάλυψη να κάνει. Αλλά αυτή η εντύπωση, υποστηρίζει ο Μπαλτάς, είναι ψευδής.[9] Και το ψεύδος της εντύπωσης έγκειται σε μια ψευδή παραδοχή. Εγκαταλείποντας αυτή την παραδοχή, αφήνουμε και κάθε κατάλοιπο αντι-εμμενειοκρατισμού. Πρόκειται για την παραδοχή ότι η λογική μπορεί να ειδωθεί μόνο στατικά· ότι δηλαδή το σύνολο των γυμνών δυνατοτήτων που υπόκεινται σε κάθε γλώσσα (και άρα στη σκέψη και τον κόσμο) πρέπει –για να είναι γυμνό– να είναι δοσμένο *μια δια παντός*.

Όμως, ισχυρίζεται ο Μπαλτάς, δεν είμαστε αναγκασμένοι να δεχτούμε ούτε καν αυτό το *λεπτό απόλυτο* ούτε καν αυτή την τόσο αφαιρετική σκοπιά του θεού, για να αναδείξουμε τη λογική της ριζικής εμμένειας. Μπορούμε να ζήσουμε χωρίς αυτό το λεπτό απόλυτο. Μπορούμε να πάμε *ακόμη* παρακάτω. Μπορούμε να ισχυριστούμε, μας λέει ο Μπαλτάς, ότι με τον ίδιο τρόπο που το καθαυτό, το *per se* του κόσμου, της σκέψης και της γλώσσας βρίσκεται στην εγγενή ιστορικότητά τους –στο *ex post facto* δηλαδή του γραμματικού χώρου [έννοιες και εννοιολογικές συνδέσεις αποκτούν νόημα μετά το άνοιγμα]– με τον ίδιο τρόπο και το καθαυτό της λογικής –του συνόλου των εννοιακά γυμνών δυνατοτήτων που υπόκεινται σε κάθε γλώσσα και άρα και στον κόσμο, τη σκέψη– έγκειται στο *ex post facto* του γραμματικού. Μπορούμε να ισχυριστούμε ότι το γραμματικό άνοιγμα που *φαίνεται* να ξεπερνάει τη λογική, γεννώντας εννοιολογικές δυνατότητες που μέχρι τότε ήταν *λογικά* αποκλεισμένες, είναι αυτό που επαναθέτει τη λογική, αυτό που παρουσιάζει τις νέες εννοιολογικές δυνατότητες ως λογικές δυνατότητες. *Μετά το γεγονός* του διανοίγματος του γραμματικού χώρου, *εκ των υστέρων*, η λογική παραμένει ο χώρος που δεν χωράει εκπλήξεις, όπως μας λέει και ο πρώιμος Βίτγκενστάιν. Αλλά αυτό, το ότι η λογική δεν χωράει εκπλήξεις, μπορούμε να το πούμε, μας λέει ο Μπαλτάς, μόνο *εκ των υστέρων*. Και τούτο καθιστά το *καθαυτό* της λογικής όχι την κρυστάλλινη αγνότητά της, όπως στον πρώιμο Βίτγκενστάιν, αλλά το *εκ των υστέρων* του γραμματικού, όπως στον ύστερο Βίτγκενστάιν.

Αυτό το *εκ των υστέρων* που συνιστά το *per se* του κόσμου, της σκέψης, της γλώσσας και της λογικής είναι «η πράξη ή το γεγονός που αναδρομικά ή *εκ των υστέρων* δημιουργεί τον χώρο, και τον λογικό και τον πραγματικό χώρο, εντός του οποίου συνίσταται *αυτή η πράξη ή αυτό το γεγονός* ως μια πράξη ή ένα γεγονός αυτό καθαυτό, per se. Με άλλα λόγια, πρόκειται για την πράξη ή για το γεγονός που *εκ των υστέρων* δημιουργεί τον ίδιο τον χώρο του δικού του καθαυτού και έτσι –αφού αυτή η πράξη ή το γεγονός είναι στην αρχή– τον χώρο του καθαυτού από την αρχή μέχρι το τέλος. Αυτό εννοώ όταν λέω ότι δεν υπάρχει καθαυτό εκτός από το καθαυτό ενός *εκ των υστέρων*».[10]

Το παρακάτω, στο οποίο πρέπει λοιπόν να φτάσουμε, για να μπορέσουμε να θεραπευθούμε, είναι η σκοπιά του *εκ των υστέ-*

ρων. Και η σκοπιά του *εκ των υστέρων* είναι αυτή που κατανοεί ότι δεν υπάρχει καθαυτό πέρα από το καθαυτό ενός *εκ των υστέρων*.

«Η αρχή αυτή δεν είναι δική μου»,[11] μας λέει ο Μπαλτάς. Και για συνδρομή καταφεύγει στο *Εν αρχή ην η πράξις* του Γκαίτε, το οποίο θεωρεί ως μια άλλη διατύπωση της δικής του αρχής.

Ξαναγυρνώ στον Πιερ Μενάρ. Η σύγκριση του Δον Κιχώτη του Μενάρ μ' εκείνον του Θερβάντες είναι αποκαλυπτική. Ο δεύτερος, φέρ' ειπείν, γράφει (*Δον Κιχώτης*, πρώτο μέρος, ένατο κεφάλαιο): «η αλήθεια, που μητέρα της είναι η Ιστορία, η ανταγωνίστρια του Χρόνου, η παρακαταθήκη των πεπραγμένων, ο μάρτυς για το παρελθόν, το παράδειγμα και η συμβουλή για το παρόν, η προειδοποίηση για το μέλλον». Γραμμένη τον δέκατο έβδομο αιώνα, γραμμένη απ' τον Θερβάντες, την «αστοιχείωτη μεγαλοφυΐα», η απαρίθμηση αυτή δεν συνιστά παρά ένα ρητορικό εγκώμιο της Ιστορίας. Ο Μενάρ, απεναντίας, γράφει: «η αλήθεια, που μητέρα της είναι η Ιστορία, η ανταγωνίστρια του Χρόνου, η παρακαταθήκη των πεπραγμένων, ο μάρτυς για το παρελθόν, το παράδειγμα και η συμβουλή για το παρόν, η προειδοποίηση για το μέλλον.[12]

Η Ιστορία *μητέρα* της αλήθειας! Η ιδέα είναι εκπληκτική. Ο Μενάρ, σύγχρονος του Ουίλιαμ Τζέημς, δεν όριζε την Ιστορία ως αναζήτηση της πραγματικότητας αλλά ως καταγωγή της. Η ιστορική αλήθεια, κατ' αυτόν, δεν είναι αυτό που συνέβη· είναι αυτό που κρίνουμε ότι συνέβη. Οι τελευταίες λέξεις –*το παράδειγμα και η συμβουλή για το παρόν, η προειδοποίηση για το μέλλον*– είναι ασύστολα πραγματοκρατικές.[13]

Με τρόπο μπορχεσιανό, λοιπόν, θα *κλείσω* τουλάχιστον αυτήν την παρουσίαση: Γκαίτε: *Εν αρχή ην η πράξις*· Μπαλτάς: *Δεν υπάρχει καθαυτό εκτός από το καθαυτό ενός εκ των υστέρων*.

Δεν υπάρχει καθαυτό εκτός από το καθαυτό ενός εκ των υστέρων! Η ιδέα είναι καταπληκτική. Ο Μπαλτάς, σύγχρονος του Τζων Μακντάουελ, δεν ορίζει την πράξη –το *εκ των υστέρων*– ως τη λογική απόρροια του καθαυτού αλλά ως την πηγή του καθαυτού. Το καθαυτό γι' αυτόν δεν είναι ό,τι είναι λογικά ή εμμενειοκρατικά δυνατόν να είναι· είναι ό,τι θα έχει –λογικά και εμμενειοκρατικά τότε– γίνει. Οι τελευταίες φράσεις του βιβλίου του Μπαλτά «το μέλλον πράγματι κρατά για πάντα»[14] είναι ασύστολα πραγματοκρατικές.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1 Aristides Baltas, *Peeling Potatoes or Grinding Lenses: Spinoza and Wittgenstein Converse on Immanence and Its Logic*, University of Pittsburgh Press, 2012.
2 Χόρχε Λουίς Μπόρχες, *Μυθοπλασίες*, μτφρ. Αχιλλέας Κυριακίδης, Ύψιλον, Αθήνα 1990, σ. 35.
3 Baltas, *Peeling Potatoes or Grinding Lenses*, ό.π., σ. 59.
4 *Αυτ.*, σ. 1.
5 *Αυτ.*, σ. 3.
6 *Αυτ.*, σ. 59.
7 *Αυτ.*, σ. 235.
8 *Αυτ.*, σ. 9.
9 *Αυτ.*, σ. 231-253.
10 *Αυτ.*, σ. 246-247.
11 *Αυτ.*, σ. 246.
12 Μπόρχες, *Μυθοπλασίες*, ό.π., σ. 38
13 *Αυτ.*, σ. 39.
14 Baltas, *Peeling Potatoes or Grinding Lenses*, ό.π., σ. 251.

ΣΠΙΝΟΖΑ ΚΑΙ ΒΙΤΓΚΕΝΣΤΑΪΝ: ΓΝΩΣΗ ΚΑΙ ΗΘΙΚΗ [1]

ΑΡΗΣ ΣΤΥΛΙΑΝΟΥ

1. Η αφορμή του παρόντος κειμένου προέκυψε, ως γνωστόν, από μια ωραία συνάντηση και ανταλλαγή ιδεών που αφορά στο βιβλίο του Αριστείδη Μπαλτά *Peeling Potatoes or Grinding Lenses. Spinoza and Young Wittgenstein Converse on Immanence and Its Logic*· και στα ελληνικά: «Ξεφλουδίζοντας (καθαρίζοντας) πατάτες ή γυαλίζοντας (λειαίνοντας) φακούς». Ή, άλλως πως: «ο Σπινόζα και ο Βίτγκενστάιν περί εμμένειας». Το βιβλίο αυτό εκδόθηκε πρόσφατα στην Αμερική, στην αγγλική γλώσσα, και εύχομαι να διαβάσουμε σύντομα την ελληνική του μετάφραση. Πρόκειται όντως, δίχως ίχνος υπερβολής, για μια πολύ σημαντική μελέτη, η οποία ασφαλώς θα συζητηθεί ευρέως, συμβάλλοντας πρωτότυπα στις διεθνείς σπουδές, τόσο στις σπινοζικές όσο και στις βιτγκενσταϊνικές.

Επιθυμώ, καταρχάς, να αναφερθώ σε ένα γεγονός ανεκδοτολογικού χαρακτήρα: όταν εκπονούσα τη διδακτορική μου διατριβή στο Παρίσι, πριν από 20 περίπου χρόνια, είχα παρακολουθήσει μια ημερίδα για τον Σπινόζα, όπου ένας ομιλητής είχε επιχειρήσει να συγκρίνει αμυδρά την *Ηθική* με το *Tractatus*. Αλλά σχεδόν το μόνο που βρήκε να αναφέρει ήταν η εξωτερική ομοιότητα, ως προς τη φόρμα και τη μορφή, ανάμεσα στα αριθμημένα θεωρήματα του Σπινόζα και τα αντίστοιχα χωρία του Βίτγκενστάιν. Είχα συζητήσει τότε αυτό το πρόβλημα με τον καθηγητή μου και σημαντικό μελετητή του Σπινόζα, Πιερ-Φρανσουά Μορώ, ο οποίος μου είχε τονίσει: υπάρχει μεγάλο φιλοσοφικό ενδιαφέρον ως προς τις ομοιότητες και τη σχέση μεταξύ Σπινόζα και Βίτγκενστάιν, αλλά κανένας δεν έχει ασχοληθεί στα σοβαρά μέχρι τώρα με το θέμα.

Πιστεύω λοιπόν ότι, μετά από τόσα χρόνια, ο Αριστείδης Μπαλτάς κάλυψε με τον καλύτερο δυνατό τρόπο αυτό το κενό στη διεθνή βιβλιογραφία. Πιο συγκεκριμένα, στο βιβλίο του ο Μπαλτάς δείχνει, με πάσα λεπτομέρεια και με ιδιαίτερα πειστικά επιχειρήματα, τη βαθιά φιλοσοφική συγγένεια που υφίσταται ανάμεσα στον Βίτγκενστάιν και στον Σπινόζα. Αυτή η συγγένεια ή, αν προτιμάτε, αυτή η παραλληλία εδράζεται κατά κύριο λόγο στη θεματική της εμμένειας, και μάλιστα της *ριζικής εμμένειας*, όπως την ονομάζει ο συγγραφέας. Ριζική εμμένεια είναι η φιλοσοφική θέση που δηλώνει ότι δεν υπάρχει τίποτε εκτός του κόσμου, ότι υφίσταται ένα και μόνον ένα επίπεδο πραγματικότητας, αυτός εδώ ο κόσμος και τίποτε άλλο. Δεν υπάρχει τίποτε έξω από τον κόσμο, έξω από τη σκέψη, έξω από τη γλώσσα.

Με λίγα λόγια, ο Μπαλτάς καταδεικνύει με αξιοθαύμαστο τρόπο πως, παρά τη χρονολογική και άλλη απόσταση που τους χωρίζει, οι δύο φιλόσοφοι ακολουθούν τελικά κοινή στρατηγική πορεία: ό,τι κάνει ο Σπινόζα σε οντολογικό επίπεδο, το ίδιο κάνει και ο Βίτγκενστάιν σε λογικό επίπεδο.

Από την ανάγνωση του βιβλίου, καθίσταται σαφές ότι το εγχείρημα των δύο φιλοσόφων είναι σε πολύ μεγάλο βαθμό συγγενικό, ότι δηλαδή έχουμε εδώ να κάνουμε με δύο φιλοσοφίες που εμφανίζουν πολλά κοινά στοιχεία ως προς την κεντρική τους στοχοθεσία, ως προς τη μέθοδό τους και ως προς τις απαντήσεις στα ερωτήματα που θέτουν οι ίδιες. Επιπλέον, η γραφή του Μπαλτά είναι ευανάγνωστη, κατανοητή και διαβάζεται με πάθος. Συγχρόνως, πρόκειται για γραφή φιλοσοφικά απαιτητική, η οποία

Ο Άρης Στυλιανού διδάσκει πολιτική φιλοσοφία στο Τμήμα Πολιτικών Επιστημών του ΑΠΘ.